

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

การศึกษาเรื่อง “การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เพื่อศึกษาทฤษฎีการพัฒนาและพุทธวิธีการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชน และ เพื่อนำเสนอการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่ (๑) พระสงฆ์ ๑๐ รูป (๒) ข้าราชการที่เกี่ยวข้อง ๕ รูป/คน (๓) ผู้ทรงคุณวุฒิหรือนักวิชาการ จำนวน ๕ รูป/คน และ (๔) ประชาชนผู้เกี่ยวข้องหรือชุมชน ๕ คน การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๑๐ ท่าน ได้แก่ (๑) พระสงฆ์ ๔ รูป (๒) ข้าราชการที่เกี่ยวข้อง ๒ รูป/คน (๓) ผู้ทรงคุณวุฒิหรือนักวิชาการ จำนวน ๒ รูป/คน และ (๔) ประชาชนผู้เกี่ยวข้องหรือชุมชน ๒ คน

การดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จากสภาพปัญหาและสภาพความเป็นจริงของชุมชนยากจนในพื้นที่ของพระสงฆ์ที่ปกครองดูแลอยู่ ขั้นตอนที่ ๒ การสร้างการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรม ขั้นตอนที่ ๓ การประเมินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน โดยแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาสภาพและปัญหารวมทั้งองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๑) การศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาความยากจน และการบูรณาการหลัก

พุทธธรรมที่ใช้ในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน กระบวนการแก้จนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ และองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนบูรณาการกับหลักธรรมอื่น ๆ

๒) ศึกษาองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนในข้อ ๑ ไปสร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อการสัมภาษณ์พระสงฆ์และชุมชนรวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญด้านการแก้ปัญหาคความยากจนของชุมชน จำนวน ๒๕ ท่าน ก่อนนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ขั้นตอนที่ ๒ การสร้างการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ผู้วิจัยได้ยกร่างการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนโดยกำหนดโครงสร้างองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ซึ่งได้จากขั้นตอนที่ ๑ นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจพอเพียงและพระพุทธศาสนาเพื่อตรวจสอบโดยการสัมมนากลุ่มย่อยผลจากการประชุมสัมมนากลุ่มย่อยผู้เชี่ยวชาญได้เสนอให้ปรับปรุงการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนและให้ผู้เชี่ยวชาญปรับปรุงเพิ่มเติมให้เหมาะสม และการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาอย่างสม่ำเสมอ

ขั้นตอนที่ ๓ การประเมินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ผู้วิจัยได้นำการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนแล้ว ไปทำการประเมินด้วยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จำนวน ๑๐ ท่าน เป็นการประเมินความเป็นประโยชน์ ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานเขียนของผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนเอกสารต่างประเทศบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหา ความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๑. สภาพปัญหาอุปสรรคของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์และวิธีแก้

สภาพปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ

๑) ปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน สรุปได้ดังนี้ คือ

ประการที่ ๑ การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรต่าง ๆ จากรัฐบาล ประชาชนในท้องถิ่น นักวิชาการ และองค์การเอกชนต่าง ๆ ไม่เพียงพอต่อความจำเป็นในการพัฒนาชุมชน

ประการที่ ๒ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชนบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการศึกษาที่แตกต่างกันทำให้พระสงฆ์มีความลำบากในการอธิบายหรือทำความเข้าใจ กับชุมชนที่มีความคิดแบบไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาช้านาน จึงต้องค่อย ๆ อธิบายกับชาวบ้านที่มีความ หลากหลาย

ประการที่ ๓ สภาพปัญหานโยบายในด้านการพัฒนา การพัฒนาชุมชนที่ดีจำเป็นต้องมี นโยบายที่เหมาะสมเพื่อให้เห็นการพัฒนาดำเนินไปตามนโยบายและแผนงาน ซึ่งต้องอาศัยการ วางแผนจากผู้เชี่ยวชาญให้หลายสาขาวิชา ทั้งนี้เพราะการพัฒนาชุมชนเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ของมนุษย์หลายด้านรวมทั้งสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของสังคมยังเป็นปัญหาหลักสำคัญระดับนโยบาย ภาครัฐ แม้จะเป็นปัญหาของรัฐแต่ก็เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และชุมชน

๒) ปัญหางบประมาณในการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องอาศัย ปัจจัยพื้นฐานเพื่อการพัฒนาอย่างน้อย ๔ ประการ คือ เงิน กำลังคน วัสดุและการจัดการ การพัฒนา ชุมชนจำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก เพราะฉะนั้น งบประมาณหรือกำลังเงินอันเกี่ยวกับฐานะทาง เศรษฐกิจของสังคม จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของการพัฒนา นอกจากนี้ยังต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ คอย เกื้อหนุนด้วย เพื่อให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปตามแผนที่กำหนดไว้ สำหรับงบประมาณในการพัฒนา ชุมชนนั้นยังมีอยู่ทุกที่ในสังกัดได้จาก ถนนหนทาง แหล่งน้ำ เป็นต้น

วิธีแก้สามารถทำได้ตามลำดับ ดังนี้

ประการที่ ๑ พระสงฆ์จะต้องศึกษาให้รู้สภาพของปัญหาว่ามีอะไรบ้าง(Problem Identification) การรู้ปัญหาเทียบได้กับการรู้ทุกข์ ทั้งปัญหาของตนเองและปัญหาความยากจนที่จะ เข้าไปแก้ไขให้ชัดเจน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ตนจะเข้าไปแก้ปัญหา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ วัดกับบ้านบางครั้งก็ไม่ค่อยได้พูดคุยเรื่องปัญหาเหล่านี้อย่างจริงจัง แค่อ่านกันฟัง

ประการที่ ๒ จะต้องศึกษาให้รู้ว่าปัญหานั้นมีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง เพื่อจะได้แก้ปัญหา ได้ถูกต้อง โดยพยายามแก้ที่สาเหตุ การรู้สาเหตุของปัญหาเทียบได้กับการรู้สาเหตุของทุกข์หรือสมุทัย โดยเฉพาะสาเหตุของความยากจนในชุมชน โดยลำดับปัญหาแล้วจึงแก้ไปตามลำดับจากง่ายไปหายาก

ประการที่ ๓ จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการแก้ไขปัญห การรู้วัตถุประสงค์และเป้าหมายเทียบได้กับการรู้ การดับทุกข์หรือนิโรธ พระสงฆ์จะต้องรู้ว่าเป้าหมายการแก้ปัญหา คือ หนึ่งของการพัฒนาให้ชุมชนการอยู่ดีกินดี หรืออยู่ดีมีสุข

ประการที่ ๔ จะต้องกำหนดวิธีการแก้ไขปัญห ทั้งการแก้ไขปัญหาระยะสั้นและระยะยาว องค์การและบุคคลที่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญห การรู้วิธีการแก้ไขปัญหเทียบได้กับการรู้วิธีการดับทุกข์หรือมรรค โดยพระสงฆ์ต้องใช้ระบบจัดการความรู้หรือระบบการใช้การพัฒนาของตนเองในชุมชน

๒) สภาพปัญหาความยากจน

สภาพปัญหาหรืออุปสรรคเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ได้แก่

ประการที่ ๑ ไม่มีปัจจัยการผลิต และไม่มีปัจจัยการยังชีพที่เหมาะสม เช่น ไม่มีที่ดิน ที่ดินไม่ดี ขาดน้ำ ไม่มีเงินทุน ไม่มีอุปกรณ์การผลิตของตนเอง ต้องกู้หนี้ยืมสิน ต้องเช่า ต้นทุนสูง ประสิทธิภาพต่ำ ผลตอบแทนต่ำการบริโภคต้องซื้อมากขึ้น ไม่มีป่า ทะเล สภาพแวดล้อมที่จะหาอาหารจากธรรมชาติหรือผลิตเองได้เหมือนในอดีต

ประการที่ ๒ ไม่ได้รับการศึกษาอบรมชนิดที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ การผลิต การมีงานทำและวิถีชีวิตที่เหมาะสม ส่วนใหญ่คือ หัวหน้าครอบครัวได้รับการศึกษาต่ำ ระดับลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นมาน้อยก็มักเป็นการศึกษาแบบสามัญที่ใช้แก้ปัญหาหรือสร้างงานให้ตัวเองไม่ได้ หากไม่มีใครจ้าง

ประการที่ ๓ เป็นผู้เสียเปรียบจากระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผูกขาด การเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการปลูกข้าวและทำเกษตรผสมผสาน เพื่อกินเพื่อใช้มาปลูกพืชเดี่ยวเพื่อขาย ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นแต่ได้ผลตอบแทนต่ำ เพราะระบบพ่อค้าผูกขาด การเป็นหนี้เรื้อรัง และเสียดอกเบี้ยสูง การเสียเปรียบในเรื่องซื้อแพงขายถูก

ประการที่ ๔ เป็นผู้เสียเปรียบจากระบบความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบอำนาจนิยม การเล่นพวก และการนับถือเงินเป็นพระเจ้า คนจนผู้มักจะมีความรู้น้อย อำนาจต่อรองน้อย ยังเป็นผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบง่ายแทบทุกด้านพวกเขาต้องจ่ายค่าบริการแพงกว่าคนอื่น ต้องจ่ายภาษีเถื่อนหรือค่านายหน้าให้กับผู้มีอำนาจมากกว่า และจ่ายภาษีทางอ้อมคิดเป็นสัดส่วนต่อรายได้สูงกว่าคนอื่น ๆ

ประการที่ ๕ เป็นผู้เสียเปรียบและพ่ายแพ้ในระบบโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมแบบทุนนิยมใหม่ ทั้งในด้านการผลิตและการบริโภค เช่น ทำงานแข่งขันในระบบทุนนิยมสู้เขาไม่ได้เพราะเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กกว่า มีทุนน้อยกว่า มีความรู้ความชำนาญในเรื่องการผลิตการตลาดน้อยกว่า ต้นทุนสูงกว่า ประสิทธิภาพต่ำกว่าล้มละลาย ขาดทุน ตกงาน เป็นต้น หรือในด้านการใช้ชีวิต การบริโภคก็ปรับตัวไม่เป็น ไม่รู้จักอดออม บริโภคสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เช่น เหล้า บุหรี่ การเล่นเกม และการพนันอื่น ๆ ซื้อสินค้าเงินผ่อนหรือเป็นหนี้หลายต่อแบบหมุนเงินไปใช้วัน ๆ ทำให้เสียดอกเบี้ยสูง ค่าใช้จ่ายในการบริโภคสูง โดยไม่คุ้มค่า การเสียเปรียบและพ่ายแพ้ในเชิงโครงสร้างเช่นนี้เป็นการซ้ำเติมให้ผู้มีรายได้น้อยอยู่แล้ว ยิ่งจนซ้ำซากเรื้อรัง อย่างไม่มีทางออก

ประการที่ ๖ เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่ตกงาน ขราภาพ พิการ เป็นเด็กที่ไม่มีคนดูแลที่เหมาะสม เป็นหม้าย เป็นหัวหน้าครอบครัวที่ต้องดูแลลูกหลานมาก เป็นต้น โดยไม่มีงาน ทุนทรัพย์ ความสามารถที่จะหางาน รายได้ หรือความช่วยเหลือเพียงพอแก่การยังชีพในเกณฑ์มาตรฐาน

๓. ผลการศึกษาวิจัยทฤษฎีการพัฒนาและการบูรณาการหลักพุทธธรรม

๑) ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ความพอประมาณ (๒) ความมีเหตุผล (๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียง คือ ผลที่เกิดจากการดำเนินวิถีชีวิตตามแนววิถีพุทธธรรมและการสร้างคุณภาพชีวิตแก่ชุมชนคนยากไร้ อย่างเท่าเทียมและยั่งยืน

สรุป การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทนี้ หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย ๗ ประการ คือ

ประการที่ ๑ พอเพียงสำหรับคนจนทุกคน และทุกครอบครัว โดยไม่เหลื่อมล้ำจนเกินไป ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกันต่างคนต่างทำ รวยกระจุกจนกระจาย

ประการที่ ๒ จิตใจพอเพียง ทำให้มีความรัก เมตตา และเอื้ออาทรต่อคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นก็จะกลับมารักและช่วยเหลือกันได้

ประการที่ ๓ สิ่งแวดล้อมพอเพียง การทำมาหากินต้องมีการอนุรักษ์และดูแลสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพได้และทำมาหากินได้ การทำเกษตรผสมผสานทำให้ได้ทั้งอาหารได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและได้ทั้งเงิน

ประการที่ ๔ ชุมชนเข้มแข็งอย่างพอเพียง หมายถึง ชุมชนที่พระสงฆ์ลงไปช่วยเหลือให้ความสนับสนุน เสริมสร้างอาชีพเสริมแก่ชาวบ้าน ต้องสามารถแก้ปัญหาปัญหาความยากจนได้

ประการที่ ๕ ปัญญาพอเพียง เป็นการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างดี

ประการที่ ๖ อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนที่พระสงฆ์ชี้แนะ มีวิถีชีวิตของกลุ่มเศรษฐกิจจึงมีความเกี่ยวพันและเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง ไม่กระทบกระเทือนจากฟองสบู่แตก ไม่มีคนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ ทำการประมง และทำการท่องเที่ยว

ประการที่ ๗ มีความมั่นคงพอเพียงไม่วูบวาบขึ้นลงเร็ว ถ้าเป็นแบบนั้นประสาหมณูษย์ คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกินไปทำให้สุขภาพจิตเสียได้ เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสุข ความสุขคือความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งเราเรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่น เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ

เศรษฐกิจศีลธรรม คือเศรษฐกิจสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทาเพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามามีด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม จิตใจ และวัฒนธรรม

๒) วิธีบูรณาการหลักพุทธธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการศึกษาค้นคว้าประกอบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน พบว่า องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบตามหลักพุทธธรรม คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ คือ ๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓) กัลยาณมิตตตา ถึงพร้อมด้วยความมีมิตรที่ดี ๔) สมชีวิตา การใช้ชีวิตที่เหมาะสม หมายถึงการรู้จักใช้ชีวิตที่เหมาะสมที่ควร ในแต่ละด้านมีการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ๑) ความพอประมาณ ๒) ความมีเหตุผล ๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว

ผลการสร้างการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนแบบบูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรม มีองค์ประกอบหลัก ๔ ด้าน คือ (๑) การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ (๒) การพัฒนาด้านสังคม (๓) การพัฒนาด้านจิตใจ และ (๔) การพัฒนาด้านวัฒนธรรม ในแต่ละด้านมีการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ความพอประมาณ (๒) ความมีเหตุผล (๓) ความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ดังมีรายละเอียด ดังนี้

(๑) ความพอประมาณ ใช้ หลักธรรม ดังนี้ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ คือ ๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น กล่าวคือ ขยันหา หมายถึงขยันทำมาหากิน ไม่ย่อท้อหรือเกียจคร้าน ๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง เมื่อหามาได้แล้วก็ต้องรักษาทรัพย์สมบัตินั้นไว้ไม่ให้สูญไปกับสิ่งอันไร้ประโยชน์ ๓) กัลยาณมิตตตา ถึงพร้อมด้วยความมีมิตรที่ดี หมายถึง การรู้จักเลือกคบมิตรที่ดี หรือมิตรแท้ ไม่คบคนเทียมมิตรหรือมิตรปฏิรูป ๔) สมชีวิตา การใช้ชีวิตที่เหมาะสม หมายถึงการรู้จักใช้ชีวิตที่เหมาะสมที่ควร ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือทะยานอยากมากเกินไป ในความเป็นจริงข้อที่ ๔ นี้อาจหมายรวมถึงทุกข้อรวมกันก็ได้

ส่วนรายละเอียดที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมท่านอธิบายว่า ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ (Temperal welfare) หรือหัวใจเศรษฐกิจ (อุ.อา.กะ.สะ) เป็นหลักพุทธธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการแก้ปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ ได้แก่

๑) อุฏฐานสัมปทา (Achievement diligence)

การถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ไม่เกียจคร้าน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา (Achievement of protection)

การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยัน หมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย และบริหารจัดการทรัพย์ ตามภควิภาค ๔ ได้แก่ การใช้จ่ายทรัพย์ โดยแบ่งภคะเป็น ๔ ส่วน, หลักการแบ่งทรัพย์โดยจัดสรรเป็น ๔ ส่วน ดังนี้ส่วนที่ ๑ (เอเกน โภค ภูณเชย) ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงและทำประโยชน์ส่วนที่ ๒ และ ๓ (ทวิทิ กมมํ ปโยชเย) ใช้ลงทุนประกอบการงาน ส่วนที่ ๔ (จตุตถณฺจนาเปยฺย) เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

๓) กัลยาณมิตตตา (Association with good people) ได้แก่การคบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔) สมชีวิตา (Living economically) หมายถึง การเลี้ยงชีพอย่างเหมาะสม การมีความเป็นอยู่เหมาะสมคือ รู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีการประหยัดเก็บไว้ การหาทรัพย์

(๒) ความมีเหตุผล ใช้หลักธรรม คือ ทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล หมายถึง ศีล ๕ สำหรับคฤหัสถ์ ศีล ๘ สำหรับอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ สำหรับภิกษุณีไม่กล่าวถึงเพราะไม่ได้มีในปัจจุบัน อีกอย่างหนึ่งคือ ปาริสุทธิศีล ๔ หรือสรุปรวบยอดตามไตรสิกขา ก็ได้แก่ สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สำหรับสมาธิ ได้แก่ความสงบทางใจความเพียร และการระลึกรู้อย่างลึกซึ้ง ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ จัดว่าเป็นสมาธิสิกขา และสุดท้าย คือปัญญาสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบด้วยปัญญา และสัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบด้วยปัญญา

(๓) ความมีภูมิป้องกันที่ดีในตัว คือธรรมที่สามารถทำให้รับได้กับสถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะดีหรือร้าย หลักพุทธธรรม ดังกล่าวคือ นาถกรณธรรม หมายถึง ธรรมซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรมสำคัญ ๑๐ ประการ ว่าด้วยธรรมอันเป็นการสร้างที่พึงคุณธรรมอันทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนเองมีภูมิคุ้มกันตนเองได้ประกอบด้วย ๑) ศีล ความประพฤติดีงาม ระเบียบวินัย อาชีวะบริสุทธิ์ ๒) พหุสัจจะ การศึกษา การเฝ้าหาความรู้ ๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดี มีกัลยาณมิตร ปรีกษา ๔) โสวจิตตา เป็นคนง่าย รับฟังเหตุผล ๕) กิงกรณียะสุ ทุกขตา ขวนขวายกิจการ ทำได้สำเร็จ ฯลฯ ๖) อัมมกามตา รู้รัก ใคร่ธรรม รับรู้ รับฟัง ๗) วิริยารัมภะ ขยันหมั่นเพียร ละชั่ว ทำดี เข้มแข็ง

๘) สันตุมภู สันโดษ พอใจกับสิ่งที่หามาได้โดยชอบ ๙) สติ ความมีสติ ไม่ประมาท ๑๐) ปัญญา รู้คิดพิจารณา เข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ซึ่งหลักพุทธธรรมเหล่านี้เป็นหลักที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันของชุมชนในบางส่วนของชีวิตเหมือนกัน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยจะได้นำประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจ นำมาอภิปรายผลเพื่อให้เห็นชัดเจน ดังนี้

การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เมืองค์ประกอบจากผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จะเห็นได้ว่า มีองค์ประกอบ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) สภาพและปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาและสภาพปัญหาความยากจน ๒. พระสงฆ์กับการแก้ปัญหาชุมชน (๓) การบูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรม (๔) เป้าหมายและการประยุกต์ใช้การพัฒนา องค์ประกอบดังกล่าวมีความเหมาะสม และสอดคล้องกับการพัฒนาตนเอง และชุมชนของพระสงฆ์เพื่อให้แก้ปัญหาความยากจนได้ ผู้ที่ต้องการพัฒนาเพื่อให้เกิดความอยู่ดีกินดีและมีความสุขอย่างพอเพียงตามแนวพุทธศาสนาควรศึกษาและนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนาใน ดังมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

(๑) สภาพและปัญหาของพระสงฆ์ในการพัฒนาและสภาพปัญหาความยากจน

สภาพปัญหาปัญหาพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน มีปัญหาหลายประการในการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนหรือชาวบ้าน โดยเฉพาะปัญหาที่ค้นพบจากประสบการณ์จริง ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ **ทัศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ** ได้ทำรายงานการวิจัย เรื่อง “ความสามารถด้านการสื่อสารของพระพิศาลธรรมพาที (พะยอม กลยาโณ)กับการระดมพลังการพัฒนาชุมชน” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า พระพิศาลธรรมพาทีเป็นผู้นำที่ได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปรับใช้เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านนามธรรมคือจิตใจ และด้านรูปธรรมเกี่ยวกับความเป็นอยู่ ความสามารถสื่อสารระดมให้เกิดพลังการพัฒนาขึ้น โดยอาศัยความเข้าใจในบริบทหรือสถานการณ์แวดล้อมและทักษะในการสื่อสาร มีกลยุทธ์คือ การใช้อารมณ์ขัน การเล่าเรื่องให้เข้ากับเหตุการณ์ ปัจจุบัน การใช้ประสบการณ์การตลาดเพื่อส่งเสริมการใช้ความสามารถของพระพิศาลธรรมพาทีแบ่งเป็น ๓ ช่วงคือ ๑.ช่วงหอมดอกพะยอม ๒.ช่วงน้อมจิตช่วยคนยาก และ ๓.ช่วงขยายรากฐานการพัฒนา โดยแต่ละช่วงของการทำงานจะมีการกำหนดเป้าหมายคือ ผู้ด้อยโอกาส ผู้ประสบภัย ผู้ตกทุกข์ได้ยากต่าง ๆ โดยเน้นการพัฒนาชุมชน ๓ ด้าน คือ พัฒนาคน พัฒนาวัตถุ และพัฒนาชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถและหน้าที่เฉพาะตัวของพระพิศาลธรรมพาทีที่สามารถนำมาพัฒนาชุมชนด้วยการสื่อสารได้

จากการศึกษาถึงสาเหตุของปัญหาพระสงฆ์และความยากจน พบว่า เกิดจากการที่คนตกเป็นทาสของวัตถุนิยม กระแสบริโภคนิยมที่สังคมได้รับ อิทธิพลมาจากสื่อโฆษณาต่างๆ และจาก

การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ที่ทันสมัยเกิดขึ้นกับโลก ทำให้ความเจริญทางด้านวัตถุเกิดขึ้นอย่างมากมาย แต่ด้านจิตใจคนกับไม่ค่อยได้รับการพัฒนา คนขาดคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ปัญหาชีวิตในสังคมปัจจุบัน มีสาเหตุมาจากกิเลส ๓ คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง และยังมาจากตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภว ตัณหา ที่เป็นรากเหง้านำไปสู่ปัญหาสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ **ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ** ได้ทำรายงานการวิจัยเรื่อง

“การพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มเกษตรกร” อธิบายถึงผลการวิจัยว่า ผลการศึกษาพบว่า ภาพชีวิต ความทุกข์ยาก การดิ้นรนต่อสู้ของพี่น้องเกษตรกรชาวนาชาวไร่ ตลอด ๔ ทศวรรษที่ผ่านมา น่าจะเป็นที่รับรู้ของสังคมจนไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำตามธรรมเนียมของการเขียนค่านางานศึกษาเกี่ยวกับคนจน คนด้อยโอกาสด้วยการเริ่มต้นด้วยภาพความทุกข์ยามยาม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ได้ตอกย้ำความทุกข์ สาเหตุของความยากจนที่มีเงื่อนไขมากขึ้น ซับซ้อนยิ่งขึ้น และพวกเราได้เรียนรู้การต่อสู้ดิ้นรนและแสวงหาทางออกที่ช่องทาง วิธีการแคบจำกัดลงมากต้องใช้ทุนกาย ทุนครอบครัว และทุนชุมชน (ที่นับวันจะยิ่งมีความจำกัด) อย่างเข้มข้นขึ้นในทุกด้าน ภาพชีวิตของผู้คนเล็ก ๆ ในสังคมส่วนนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ความจนไม่ได้เกิดจากความบกพร่องบุคคล ไม่ใช่วัฒนธรรมความยากจน ไม่ใช่ขาดความสามารถในการบริหารจัดการ ไม่ใช่สามารถมองเพียงแค่เรื่องของการขาดเงินทุนเพื่อการผลิต แต่เป็นปัญหาอันเนื่องมาจากความเหลื่อมล้ำทางสังคม วิธีคิดและกระบวนทัศน์ที่เป็นที่มาของการสร้างความไม่เป็นธรรมต่อคนจน ซึ่งตรงกันข้ามกับวิธีคิดที่มองปัญหาคนจนแบบปัจเจกบุคคล

(๒) พระสงฆ์กับการแก้ปัญหาชุมชน

การพัฒนาของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์เองต้องสร้างวิสัยทัศน์ควรมีการวางแผนเป้าหมายขององค์การ ความเป็นไปได้ สามารถมองเห็นวิธีการปฏิบัติที่มีทิศทางและขอบเขตที่นำองค์การไปสู่เป้าหมายของการแก้ไขปัญหาคความยากจน และอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ **พระฐานิ ฐิตวิริโย (จงเจน)** ได้วิจัยเรื่อง เรื่อง **“การพัฒนาขีดความสามารถของพระสงฆ์เพื่อหนุนเสริมการแก้ไขปัญหาคความยากจน”** ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่มีแนวคิดการพัฒนาตามแนวทางพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นแนวทางที่ให้พระสงฆ์นักพัฒนาควรเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือแนะนำพร่ำสอนแก่หมู่ชนทั้งหลายด้วยเมตตาธรรม ด้วยเห็นว่า วิถีชีวิตของพระสงฆ์กับชาวบ้านต้องเกื้อกูลกันและการที่พระสงฆ์นักพัฒนามีพื้นฐานมาจากครอบครัวที่ยากจน สามารถมองเห็นสภาพปัญหาของชุมชนมาตั้งแต่เด็ก เป็นมูลเหตุให้มีแรงจูงใจในการทำงานพัฒนาชุมชน โดยใช้หลัก “ทางโลกไม่ให้ซ้ำ ทางธรรมไม่ให้เสีย” ในการกำหนดหน้าที่ในการเป็นสมณะที่ดี มีความรู้ศาสตร์สมัยใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ช่วยเหลือชุมชนตามหลักพรหมวิหารธรรม และสังคหวัตถุธรรม ส่วนกระบวนการการทำงานนั้น พระสงฆ์นักพัฒนาได้นำหลักอริยสัจ ๔ มาปรับใช้ตั้งแต่ขั้นตอนของการวิเคราะห์สรุปบทเรียน เชื่อมโยงสภาพปัญหา สาเหตุที่ก่อให้เกิดความยากจน และแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจน ตลอดถึงนำหลักพุทธธรรมอื่นมาช่วยเสริม ได้แก่ อิทธิบาท ๔ สัปปุริสธรรม ๗ หัวใจเศรษฐกิจ ๔ และอภิธานียธรรม ๗ เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ถูกประยุกต์ใช้ผ่านการเทศน์ การฝึกอบรม การสร้างเงื่อนไขการเรียนรู้ ตลอดจนการปรับใช้ในการจัดกิจกรรมแก่คนในชุมชน สำหรับกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมในการหนุนเสริมการแก้ไขปัญหาคความยากจน ได้แก่ การ

รณรงค์ให้ลด ละ เลิก อบายมุข การงดเหล้าเข้าพรรษา การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออกทรัพย์ การพัฒนาอาชีพ การอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า โดยใช้ความเชื่อและพิธีกรรมที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนการจัดตั้งระบบสวัสดิการชุมชนโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาขีดความสามารถ พบว่า พระสงฆ์มีขีดความสามารถด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ดังนี้ (๑) ด้านภูมิความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านหลักพุทธธรรม และหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (๒) ด้านภูมิธรรม ได้แก่ ความสามารถในการถ่ายทอดธรรมะ การประสานงาน และการใช้สื่อเทคโนโลยีของพระสงฆ์นักพัฒนา การมีผลงานที่ปรากฏชัดเจนคือ มีการเปลี่ยนแปลงที่ดี (๓) ด้านภูมิฐาน ได้แก่ การปรับตัวและการวางตนที่เหมาะสม ความสามารถปรับตัวให้มีบุคลิกภาพเป็นที่เคารพเลื่อมใส การปรับหน้าที่การทำงาน การมีเทคนิควิธีการที่ดี การวางตนเหมาะสมเป็นที่ยอมรับเป็นแบบอย่างแก่ชาวบ้านและเป็นต้นแบบการพัฒนาแก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้พระสงฆ์นักพัฒนารุ่นหน้าควรได้รับการพัฒนาขีดความสามารถเหล่านี้เพื่อเพิ่มจำนวนพระสงฆ์ที่เข้าใจและพร้อมที่จะทำงานพัฒนาเพื่อหนุนเสริมการแก้ไขปัญหาความยากจนต่อไป*

ส่วนเรื่องวิธีการดำเนินชีวิตพระสงฆ์ป่าแควภาคอีสานนั้น พระสงฆ์สามารถนำหลักพุทธธรรมบางประการ เช่น ไตรสิกขา ความสันโดษ มกน้อย เป็นต้น มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาศักยภาพมนุษย์ได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ **เรื่องเดช เขจรศาสตร์** ได้ทำวิจัยดัชนีพจน์เกี่ยวกับ“**วิถีพุทธธรรมตามแนววัดป่าอีสานกับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์**” ผลการศึกษาพบว่า แก่นคำสอนของพระวัดป่าอีสานแสดงให้เห็นทุกซ์และวิถีทางกำจัดทุกซ์ ประกอบด้วยหลักธรรมพื้นฐานได้แก่ ข้อวัตรอันเป็นบริบทของศีลและหลักธรรมเพื่อบรรลุถึงความสว่างแห่งปัญญา ได้แก่ ไตรสิกขาเป็นธรรมในครรลองของมรรคเพื่อประกอบการปฏิบัติวิปัสสนาซึ่งเป็นทางเจริญปัญญา และปฏิเสศไสยศาสตร์ คำสอนมุ่งให้แต่ละคนได้รับผลปฏิบัติจากเทคนิคกรรมฐานในแบบต่างๆ โดยพิจารณาชั้น ๕ ด้วยไตรลักษณ์ เมื่อจิตเผชิญกับอารมณ์ภายนอกต้องใช้สติและสัมปชัญญะกำกับในทุกอิริยาบถอย่างไม่หยุดนิ่ง เป็นความเคลื่อนไหวในความสงบ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้พุทธธรรมแนววัดป่าอีสานจึงเป็นการปฏิบัติทางจิต และพระวัดป่าอีสานเป็นผู้นำธรรมาสน์วิปัสสนาสายหลักในสังคมไทยการพัฒนามนุษย์ของวัดป่าอีสานเป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจให้พ้นพันธนาการของกิเลสภายใต้หลักว่าการเรียนรู้ธรรมมีอยู่ตลอดเวลาที่รู้สึกตัว มีกายและจิตเป็นอุปกรณ์ฝึก และทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติ มีขั้นตอนพัฒนา ได้แก่ ประการแรกการศึกษากิจกรรมธรรมเนียมของวัดป่าตามวิถีวัตรปฏิบัติ ประการที่สองการปฏิบัติตนตามกิจกรรมธรรมเนียมวัตรนั้นๆ ประการที่สามการฝึกพลังกายด้วยบทที่อดทนต่อชีวิตในการทำกิจกรรมของวัด ประการที่สี่การฝึกพลังจิตด้วยวิธีฝึกสมาธิในแบบต่างๆ ประการที่ห้าการทดสอบศรัทธาจากผลการฝึกทางกายและทางจิตประการที่หกการตัดสินใจในการดำเนินตามวิถีของวัดป่าในสถานะต่างๆ และประการสุดท้ายการประยุกต์ใช้วิถีวัดป่าอีสานในการเผชิญกับภาวะเสี่ยงทางสังคมโดยสรุป การนำแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์และกระบวนการทางปัญญามาอธิบายวิถีพุทธในการทำวิจัยครั้งนี้ทำให้วิถีพุทธธรรมแนววัดป่าอีสานเป็น

*เกรียงศักดิ์ บุญญา, “การพัฒนาศักยภาพของผู้ช่วยผู้บริหารสถานศึกษาเอกชนด้านอาชีวศึกษาตามสภาวะการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา)**, (ภาควิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

กระบวนการเน้นปัจเจกซึ่งผลิตซ้ำความเป็นเถรวาทขณะเดียวกันความคิดเกี่ยวกับอำนาจได้ย้าว่า พุทธศาสนาเป็นกลไกแห่งอำนาจภายนอกที่สนับสนุนความชอบธรรมในการปกครองในสังคมไทย และเป็นอำนาจภายในที่ให้อำนาจตามเป็นจริงวิธีพุทธธรรมแนววัดป่าอัสสัมชัญเป็นมิติทางสังคมด้านการพัฒนาจิตที่น่าจะได้นำไปสู่การกำหนดนโยบายในระดับองค์กรพุทธศาสนาต่อไป^๒

ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็ได้พัฒนาศักยภาพของวัดเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในหลายชุมชนไม่ว่าแม้แต่คนที่มืออยู่มีกินที่ได้อยู่แล้ว แต่ยังช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสโดยอาศัยวัดอยู่อาศัยด้วย เมตตาธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ นิमित นพรัตน์ ได้ทำรายงานการวิจัย เรื่อง “**การพัฒนา ศักยภาพของวัดในการสร้างระบบสวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาส**” โดยรายงานการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการจัดระบบสวัสดิการหรือกิจกรรมของวัดแก่ผู้ด้อยโอกาสที่มาพึ่งพิงวัด สวัสดิการหรือความช่วยเหลือที่วัดได้รับจากหน่วยงานต่าง ๆ และคุณภาพชีวิตของนักเรียนชาวไทใหญ่ที่เข้ารับ บริการด้านการศึกษาในวัดป่าเป้า เพื่อระดมความคิดและค้นหาที่จะสร้างระบบสวัสดิการที่เหมาะสม ผลการวิจัยสรุปว่า ความช่วยเหลือของวัดที่ได้รับจากหน่วยงานอื่น ๆ อย่างรายได้ของวัดซึ่งได้จากการ บริจาคเพราะแรงศรัทธาของชาวไทใหญ่ที่มาร่วมงานบุญต่าง ๆ จะได้รับจำนวนไม่มากเพราะชาวบ้าน ส่วนมากมีอาชีพขายแรงงาน หาเช้ากินค่ำ และจะมาอาศัยพึ่งพิงบุญวัดมากกว่า วัดได้ร่วมมือกับศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ส่งครูอาสาสอนแก่นักเรียนจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เพื่อให้ นักเรียนสามารถมีความรู้นำไปใช้ในการทำมาหากินได้ คุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาสที่เข้ามารับความ ช่วยเหลือด้านการศึกษาจากวัด ลักษณะการดำเนินงานเช่นนี้เป็นการการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์อีก โสดหนึ่งด้วย

(๓) การบูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรม

ด้านเศรษฐกิจ นั้นมีขั้นตอนการพัฒนา โดยพระสงฆ์ต้องมีการศึกษาโดยวิธีต่าง ๆ มาปรับใช้ ในชีวิตประจำวัน หรือนำมาปรับใช้กับการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้จะต้องศึกษาสิ่งต่าง ๆ ของ เพื่อพัฒนาอย่างน้อยควรครอบคลุม มิติทั้ง ๔ ด้าน หรืออย่างน้อยก็ต้องด้านใดด้านหนึ่งเพื่อให้เกิดเป็น กระบวนการแก้ปัญหาความยากจนได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วชิรินทร์ สายสาระ สมพงษ์ ดุลย อนุกิจ และธีรวัฒน์ มะเร็งสิทธิ์ ได้ทำรายงานการวิจัยเรื่อง “**การวิจัยและพัฒนา ศักยภาพการบริหารจัดการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในเขตพื้นที่ จังหวัดเลย ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเพิ่ม อำเภอมหาชัย จังหวัดเลย**” มี วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและและพัฒนา ศักยภาพการบริหารจัดการพัฒนาขององค์การบริหาร ส่วนตำบลเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในเขตพื้นที่จังหวัดเลย ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วน ตำบลบ้านเพิ่ม อำเภอมหาชัย จังหวัดเลย ให้สามารถบูรณาการกลไกในการบริหารจัดการ แผนงาน โครงการกิจกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้ครอบคลุมตามหน้าที่หน้าที่โดยเฉพาะการพัฒนาอาชีพ พัฒนา วิสาหกิจชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความยากจนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาวินิจฉัย พบว่า ก) บริบทตำบลกลุ่มคนใจในพื้นที่มี ๓ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มจนโดยกำเนิด เช่น ไม่มีที่ดินทำกิน

^๒เรืองเดช เขจรศาสตร์, “วิธีพุทธธรรมตามแนววัดป่าอัสสัมชัญกับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์”, ปรชญา ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙).

พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และพึ่งพิงทุนในตำบลในขายแรงงาน และเมื่อมีครอบครัวก็ยอมเป็นครอบครัวที่ยากจน (๒) กลุ่มคนจนใหม่ ได้แก่ กลุ่มที่ขายที่ดิน และใช้เงินหมดตัว ตนเองจึงกลายเป็นแรงงานรับจ้าง กลุ่มนี้เป็นวัยกลางคนจนถึงชรา และ (๓) กลุ่มคนจนอพยพ ได้แก่กลุ่มคนจนที่อพยพมาจากจังหวัดอื่น ๆ แต่เมื่อเข้ามาแล้วก็ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จึงต้องรับจ้างทั่วไป ข) ศักยภาพในการบริหารจัดการการพัฒนาของ อบต.ที่มีอยู่ไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน ค) การพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการพัฒนาของ อบต. พบว่า มีขั้นตอนการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ ระยะที่หนึ่ง การปรับกระบวนทัศน์ของสมาชิก อบต.และกลุ่มคนจน ระยะที่สอง การปฏิบัติการตามแนวทางที่วิเคราะห์และการปฏิบัติการประชาพิสัย (PR&D) ผลการวิจัยครั้งนี้ได้บทเรียนว่า การให้สมาชิก อบต.และกลุ่มคนจนมีส่วนร่วมเรียนรู้ในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนทำให้สามารถบูรณาการแผนงาน โครงการแก้ไขปัญหาความยากจนได้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มคนจนได้^๓

ด้านสังคม นั้นพระสงฆ์ให้ความสนใจ เนื่องจากว่านอกจากพระสงฆ์นักพัฒนาชุมชนนั้น นอกจากจะอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นหลักในการพัฒนาแล้วยังต้องอิงอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างสอดคล้องกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ของ **สุรศักดิ์ ไชยรักษ์และคณะ** ได้ทำรายงานการวิจัยเรื่อง **“โครงการความร่วมมือเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาชุมชนและสุขภาวะจังหวัดยโสธร”** ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนอาสาหมู่ละ ๑๐ ครัวเรือนใน ๑๗๐ หมู่บ้านจากพื้นที่เป้าหมาย ๒๑๒ หมู่บ้านสามารถบันทึกบัญชีรับจ่ายครัวเรือนต่อเนื่อง ๓-๔ เดือน จำนวน ๑๖๐๐ ครัวเรือนจากเป้าหมาย ๒๑๒๐ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๗๕.๔๗ สามารถนำข้อมูลมาบันทึกลงโปรแกรมและนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีรับจ่ายเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการทำแผนชุมชนการเสริมสร้างและพัฒนากิจกรรมในวิถีพอเพียงได้ดำเนินการในการประเมินผลแบบเสริมพลังรวม ๑๘ เรื่อง ส่วนการเสนอแนะด้านความร่วมมือในการแก้ไขปัญหความยากจน ชุมชนควรมีนโยบาย ลดความยากจนโดยอาศัยความร่วมมือทุกภาคส่วน หาประชามติเรื่องความหมายและลักษณะของความยากจนหรือความไม่เท่าเทียมกันในชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีส่วนได้เสียอันได้แก่ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ให้ได้มีส่วนร่วมในการคิดและวางยุทธศาสตร์ลดความยากจนที่มีประสิทธิภาพร่วมกัน^๔

ด้านจิตใจ ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาของพระสงฆ์ เพราะเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมที่ดีที่สุดอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับรายงานการวิจัย ของ **วันชัย เลิศฤทธิ์ และคณะ** ได้จัดทำรายงานการวิจัยเรื่อง **“โครงการ ความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน การพัฒนาชุมชน และสุขภาวะแบบบูรณาการในพื้นที่จังหวัดชัยนาท”** โครงการนี้

^๓วัชรินทร์ สายสาระ สมพงษ์ คลยอนุกิจ และธีรวัฒน์ มะเร็งสิทธิ์, “การวิจัยและพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อแก้ไขปัญหความยากจนในเขตพื้นที่จังหวัดเลย ศึกษากรณี องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเพิ่ม อำเภอมหาชัย จังหวัดเลย”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา(สกอ.), ๒๕๕๓).

^๔สุรศักดิ์ ไชยรักษ์ และคณะ, “โครงการความร่วมมือเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาสังคมและสุขภาวะ จังหวัดยโสธร”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ๒๕๕๓).

เป็นส่วนหนึ่งของงานภาคปฏิบัติในส่วนของการดำเนินงานภาครัฐในจังหวัดชัยนาท ภายใต้โครงการนำร่องการบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการบูรณาการการทำงานของกลไกการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความยากจนภาครัฐและภาคประชาชนระดับพื้นที่ตำบล หมู่บ้าน และการหนุนเสริมการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความยากจนในระดับจังหวัด ชุมชนและครัวเรือน การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการชุมชนผ่านเวทีประชาคม พุดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันตลอดระยะเวลาการดำเนินงาน และลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่เป้าหมาย ๒๑ ตำบล มีการประเมินผล สรุปและถอดบทเรียนหลังจากการดำเนินงานทุกระยะ จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า การใช้กลไกการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบบูรณาการระดับตำบล ที่มาจากความร่วมมือของภาคีพัฒนาภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน ซึ่งต่อเชื่อมกับกลไกการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบบูรณาการระดับหมู่บ้าน ภายใต้คณะกรรมการเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับหมู่บ้าน อันมีโครงสร้างตามความเหมาะสมของพื้นที่ เป็นกลไกหลักในการบูรณาการแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่นั้น ๆ โดยมีผู้ประสานงานหลักที่มีใจ มีเวลา ทำหน้าที่เชื่อมประสานและอำนวยความสะดวกให้กลไกขับเคลื่อน มีภาครัฐและท้องถิ่นคอยหนุนเสริมใช้เวทีการเรียนรู้ร่วมกันของกลไกการปฏิบัติงานทุกระดับและครัวเรือนยากจน เป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมกันเชื่อมโยงข้อมูลทุน และกิจกรรมพัฒนา ภายใต้แผนชุมชน แผนท้องถิ่น และส่วนราชการ ซึ่งการจะแก้ไขปัญหาคความยากจนได้อย่างยั่งยืน ต้องอาศัยกิจกรรมหนุนเสริมหลาย ๆ กิจกรรม และหลายระดับที่เกื้อหนุนกัน สำหรับกิจกรรมการพัฒนาครัวเรือนไปสู่การพึ่งตนเอง ต้องสนับสนุนให้ครัวเรือนได้เรียนรู้ตนเองวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือนเพื่อค้นหาศักยภาพและทางเลือกที่เหมาะสมกับตนเอง โดยมีกลไกการปฏิบัติงานระดับตำบลหมู่บ้าน เป็นพี่เลี้ยงคอยหนุนเสริม และการสนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์ หรือทุนจากภายนอก ยังจำเป็น แต่ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมของแต่ละครัวเรือน ภายใต้การดูแลของชุมชน และจะต้องมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้สรุปบทเรียนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง^๕

ด้านวัฒนธรรม เป็นการร่วมมือกันระดับประเทศเพื่อพัฒนาวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นรูปธรรม พระสงฆ์เองก็ต้องมีที่สอดคล้องกันนโยบายของรัฐด้วยเพื่อการพัฒนาอย่างมีความสมดุล สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิวัฒน์ สวัสดิ์แก้ว ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “นโยบายการพัฒนาศูนย์ข้อมูลการบริหารงานภาครัฐเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน” ดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์สามประการ ประการแรกเพื่อให้ทราบถึงสาเหตุปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การนำนโยบายการแก้ไขปัญหาคความยากจนไปปฏิบัติว่าเหตุใดจึงเป็นไปด้วยความล่าช้า ประการที่สองเพื่อพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลภาครัฐด้านการแก้ไขปัญหาคความยากจนไปสู่การเป็นศูนย์ข้อมูลพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาคความยากจนและพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ ประการสุดท้ายเพื่อนำเสนอองค์การที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการและเชื่อมโยงข้อมูลของทุกหน่วยงานที่จำเป็นในการแก้ไขปัญหาคความยากจนและสนับสนุนการพัฒนาประเทศ อีกทั้งทุกภาคส่วนของสังคมสามารถที่จะเข้าถึงและใช้

^๕วันชัย เลิศฤทธิ์ และคณะ, “โครงการ ความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาคความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะแบบบูรณาการในพื้นที่จังหวัดชัยนาท”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๑).

ประโยชน์ข้อมูลนั้นร่วมกันผลการศึกษาพบว่านโยบายการแก้ไขปัญหาคความยากจนของรัฐบาลพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร มีความชัดเจนเป็นรูปธรรมกว่าทุกรัฐบาลที่ผ่านมา มีการกำหนดระยะเวลาที่จะต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาลงแล้วเสร็จ หากแต่การนำนโยบายไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมยังไม่ประสบความสำเร็จ มีความก้าวหน้าในอัตราที่ล่าช้าเนื่องจากปัญหาอุปสรรคจากองค์กร บุคลากรงบประมาณ และการบริหารจัดการข้อมูลภาครัฐ ผู้ศึกษาเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาลดอุปสรรคดังกล่าว โดยการจัดตั้งองค์กรขึ้นมารับผิดชอบทำหน้าที่เป็นศูนย์การบริหารข้อมูลภาครัฐเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยเฉพาะทำหน้าที่เป็นองค์กรหลักในการบริหารจัดการข้อมูลการแก้ไขปัญหาคความยากจนและสนับสนุนการพัฒนาประเทศมีบุคลากรที่มีความรู้และทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศปฏิบัติงานเป็นการประจำบูรณาการข้อมูลและการจัดสรรงบประมาณระหว่างหน่วยงานเพื่อนำเสนอรัฐบาลประกอบการตัดสินใจ^๖

(๔) เป้าหมายและการประยุกต์ใช้การพัฒนา

จากการพัฒนาของพระสงฆ์เพื่อแก้ปัญหาคความยากจนนอกจากจะเป็นการพัฒนาศักยภาพแล้วยังเป็นการสร้างหรือมีที่จัดขึ้นเองโดยอาศัยหลักพุทธธรรมและหลัก ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว มีการฝึกอบรม เพื่อสามารถแก้ไขข้อบกพร่องในการทำงานปัจจุบัน เพราะถ้ามีการศึกษาเพื่อพัฒนาอย่างเดียว ไม่มีการฝึกอบรม จะทำให้ขาดทักษะ หรือขาดความชำนาญที่จะสร้างให้มีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมคิด สิริวัฒนากุล และคณะได้ทำรายงานการวิจัยเรื่อง “โครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนครราชสีมา” มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาศักยภาพของพื้นที่เป้าหมายจากระดับฐานราก หมู่บ้าน ตำบล ให้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยใช้กระบวนการจัดทำบัญชีครัวเรือน และแผนชุมชน ผลการวิจัยพบว่า เมื่อได้ดำเนินการตามโครงการศึกษาและลงพื้นที่ทำให้ทราบกลไก วิธีการ การแก้ปัญหาคความยากจนโดยการมีส่วนร่วมกันของ หมู่บ้าน ชุมชน อำเภอ จังหวัด มีความร่วมมือกันเพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาคความยากจนอยู่ก่อนแล้ว และเมื่อศึกษาต่อไปพบว่า ในจังหวัดนครราชสีมาที่มีพื้นที่ต้นแบบการเรียนรู้แบบตำบลเข้มแข็งต้นแบบ หมู่บ้านต้นแบบ เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เช่น หมู่บ้านหินแร่ หมู่ ๖ ตำบลบ้านยาง อำเภอทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น โดยโครงการได้ดำเนินการพัฒนาศักยภาพพื้นที่เป้าหมายตั้งแต่ระดับครัวเรือน เรียกว่า “บัญชีครัวเรือน” องค์ความรู้ชุมชน และข้อมูลชุมชนด้านต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ต่อไปที่ควรส่งเสริมได้แก่ การสร้างสติ สมาธิ ปัญญา เพื่อวิเคราะห์ปัญหา การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การประกอบอาชีพเสริมลดค่าใช้จ่าย การเพิ่มทักษะและความชำนาญการในฝีมือแรงงานให้ดีขึ้นมากยิ่งขึ้น^๗

^๖นิวัฒน์ สวัสดิ์แก้ว, “นโยบายการพัฒนาศูนย์ข้อมูลการบริหารงานภาครัฐเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙).

^๗สมคิด สิริวัฒนากุล และคณะ, “โครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๔).

เป้าหมายที่สำคัญของพระสงฆ์ในการพัฒนาที่สำคัญที่สุดคือการบรรลุเป้าหมายเพื่อแก้ความยากจนของชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่การขับเคลื่อนดังกล่าวจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัย ของ **ไชยรัตน์ ปราณี และคณะ** ได้ทำรายงานการวิจัย เรื่อง “**ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน**” ผลการวิจัย พบว่า จากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ได้ คือ (๑) ทูทางสังคม ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายในที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเอง ซึ่งก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่จะขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ไขและพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งแบ่งออกเป็น ทูมนุชย์ ทูทางสถาบัน กลุ่ม/เครือข่าย และทุนทางวัฒนธรรม (๒) ทูทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึงทำเลที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ในภูมิประเทศที่สภาพทางภูมิศาสตร์อุดมสมบูรณ์ หรือยังสามารถอนุรักษ์ ปั่นฟู ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ รวมทั้งการเข้าถึงหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน (๓) ทูทางความรู้ สติปัญญา/เทคโนโลยี หมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอยู่ในชุมชน และมีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเองและจากการยอมรับจากภายนอก และ (๔) นโยบาย/กระบวนการพัฒนาจากภายนอก หมายถึงกระบวนการทางนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากภายนอกชุมชน ที่ได้ถูกนำไปใช้ในชุมชน หรือท้องถิ่นซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของการดำเนินการตามแผนงาน/ยุทธศาสตร์ หรือการทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงชุมชนท้องถิ่น^๔

นอกจากนั้นการพัฒนาของพระสงฆ์ยังพบว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แม้แต่กระทั่งอาชีพที่มีขนาดเล็กซึ่งเหมาะกับการพัฒนาตนเองอย่างพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **ฐิรวิมล เสนาคำ** ได้ทำรายงานการวิจัย เรื่อง “**การแก้ไขปัญหาความยากจนและการจัดสวัสดิการในชุมชนประมงขนาดเล็ก**” ผลการวิจัยพบว่าสภาพภูมิศาสตร์ส่งผลต่อการก่อรูปชุมชนชนบทภาคใต้ของไทยใน ๓ ลักษณะ คือ ชุมชนชาวสวน ชุมชนชาวนา และชุมชนชาวประมง การสร้างชาวประมงพื้นเมืองภาคใต้แบ่งเป็น ๕ ส่วน คือ (๑) ปูพื้นข้อมูลชุมชน (๒) กล่าวถึงพัฒนาการทำประมงและสภาวะความยากจนของชาวประมงพื้นเมืองในปัจจุบัน (๓) กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาความยากจน และการจัดระบบสวัสดิการให้แก่ ชาวประมงที่ยากจนในชุมชนบ้านทอน (๔) ประเมินประสิทธิภาพระบบสวัสดิการที่มีอยู่ในชุมชนบ้านทอน และ (๕) นำเสนอบทสรุปและข้อเสนอที่ได้รับจากการศึกษาระบบการจัดสวัสดิการในชุมชนบ้านทอน ซึ่งบ้านทอนเป็นชุมชนในอดีตดำรงชีพท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์และมุ่งผลิตบริโภคภายในครอบครัวโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้คนในชุมชนยังประกอบอาชีพเกษตรทำให้ประสบกับปัญหาความยากจนหรือปัญหาที่

^๔ไชยรัตน์ ปราณี และคณะ, “ชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน”, รายงานการวิจัย, (คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๑).

สืบเนื่องกันมา ชุมชนประสบกับการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่ส่งผลให้คนในชุมชนยากจนโดยการนี้อาจสรุปได้เป็น ๓ ประการ คือ (๑) การลดลงของปลาในทะเล (๒) ฐานทรัพยากรที่พึ่งได้แคบลง เพราะสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมจากโรงงานอุตสาหกรรม และ (๓) การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายและความต้องการจากวัฒนธรรมบริโภคที่มาพร้อมกับการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตาม ความยากจนของชุมชนได้รับความสนใจทั้งภาครัฐและเอกชน กิจกรรมที่ดำเนินการโดยรัฐ เช่น การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมสร้างรายได้และแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งส่วนใหญ่มาในรูปการสงเคราะห์และขาดการสนับสนุนกิจกรรมต่อเนื่องที่จะแก้ไขปัญหาหรือให้สวัสดิการชุมชนในระยะยาว สิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านเสนอ คือ การพัฒนาหรือการดำเนินสวัสดิการ (๑) ดำเนินการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนการทำกิจกรรม (๒) เงิน/อุปกรณ์ที่ให้ควรหรือต้องเป็นเงิน/อุปกรณ์ที่ให้ในรูปของทุนหมุนเวียน (๓) ต้องให้คนในชุมชนเป็นคนบริหารจัดการทุนหรือกิจกรรมด้วยตนเอง (๔) กิจกรรมที่ดำเนินการต้องอิงอยู่กับการะบวนการเรียนรู้ของชุมชน และ (๕) การดำเนินกิจกรรมใด ๆ ต้องมีการติดตามและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง^๔

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ทำให้ทราบว่าองค์การพัฒนาประเทศหลายองค์การทั้งบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานพัฒนาแม้แต่พระสงฆ์ โดยเฉพาะในฐานะที่เป็นผู้บริหารและบุคลากรที่เป็นตัวแทนแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งของสังคมจึงต้องเรียนรู้ต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ มีแนวคิด มีหลักคิด องค์ประกอบ และบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนของตน เพื่อจะได้เรียนรู้ได้ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความเสี่ยงหลายประการในการดำรงชีพแต่สามารถรับสภาพการเปลี่ยนแปลงได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” ทำให้มีข้อเสนอแนะต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

พระสงฆ์ในในระดับต่าง ๆ องค์การพระพุทธศาสนา และรัฐบาล ควรนำผลงานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล สร้างความมั่นคงให้กับพระสงฆ์ ชุมชน และแก้ปัญหาคความยากจนของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นประโยชน์และจำเป็นต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ เพื่อก้าวเข้าสู่การบรรลุเป้าหมายได้ เช่น

^๔จิรวิมล เสนาคำ, “การแก้ไขปัญหาความยากจนและการจัดสวัสดิการในชุมชนประมงขนาดเล็ก”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖).

๑) พระสงฆ์ หรือองค์กรพระพุทธศาสนา ควรเน้นย้ำให้พระสงฆ์ในชุมชนเป็นผู้รอบรู้ในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางโลก และทางธรรม รวมให้เป็นมีความชำนาญในการนำการพัฒนาชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้แก่ชุมชน

๒) พระสงฆ์ หรือองค์กรพระพุทธศาสนา ควรมีการพัฒนาของพระสงฆ์ที่ชัดเจน และเหมาะสมกับกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เป็นสังคมที่อุดมไปด้วยฐานคุณธรรม เพื่อเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ พอเพียง และการอยู่ดีกินดีมีความสุขอย่างสันติในอนาคตข้างหน้า

๓) พระสงฆ์ หรือองค์กรพระพุทธศาสนา ควรยกระดับการศึกษาในด้านการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคมให้สูงขึ้นเพื่อช่วยเหลือผู้ยากจนในฐานะที่เป็นเสาหลักของการขับเคลื่อนประเทศชาติด้วยการยกระดับจิตใจให้มีคุณธรรมและเสริมสร้างสนับสนุนให้ชาวบ้านพ้นความยากจนอย่างถูกพุทธวิธี

๔) พระสงฆ์ หรือองค์กรพระพุทธศาสนา ควรมีการพัฒนาชุมชนที่จะต้องมียุทธศาสตร์เฉพาะที่มีพื้นฐานมาจากบทบาทและภารกิจของพระสงฆ์เองที่ค้นพบใหม่ และต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อยกระดับชุมชนใกล้วัดและเพื่อให้ชาวบ้านมีวิธีการแก้ปัญหาความยากจนด้วยตนเอง แต่อาศัยพระสงฆ์เป็นผู้นำในการปฏิบัติ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) **ด้านมิติทางเศรษฐกิจ** พระสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนทุกระดับ เพื่อให้เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ รู้จักการวางแผนและทำงานอย่างเป็นระบบ รู้จักวิธีสร้างแรงบันดาลใจในการทำงาน และเป็นผู้ที่มีความรู้และมีความสามารถในการบริหารและพัฒนาชุมชนให้พ้นจากอบายมุข เป็นต้น โดยให้เป็นไปตามหลักธรรมพุทธธรรมและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้พระสงฆ์ทำงานร่วมกันกับชุมชนชาวบ้านได้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) **ด้านมิติทางสังคม** พระสงฆ์ควรให้ความสำคัญในด้านสังคม หรือระเบียบสังคมตลอดถึง พระภิกษุ สามเณรทั่วไป ควรเอาใจใส่สังคมโดยรวมเพื่อให้เกิดเป็นการร่วมสร้างและพัฒนาชุมชน โดยการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาชุมชนแก่สังคมอย่างเป็น เพื่อนำไปประพจน์ปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถอบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไปได้อย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรมและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการสนับสนุนการศึกษาพัฒนาอยู่เสมอแก่ชุมชน

๓) **ด้านมิติทางจิตใจ** พระสงฆ์ ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาพุทธธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ให้มีความรู้ในทางธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ได้แก่ การสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สอดแทรกเศรษฐกิจพอเพียง โครงการบรรพชาสามเณร การมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนที่ยากจนมีการพัฒนาที่ดี ให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา นอกจากนี้ควรมีการระดมความคิด ในเบื้องต้นของพระสงฆ์ในระดับจังหวัด เพื่อศึกษาความปัญหา

อุปสรรค จุดเด่น จุดด้อยของการแก้ปัญหาชุมชนยากจนของแต่ละจังหวัด เพื่อที่จะมุ่งเป็นนโยบายในอนาคตต่อไป

๔) มิติด้านวัฒนธรรม พระสงฆ์หรือองค์การพุทธศาสนา ควรมีกำหนดนโยบายที่ชัดเจนให้พระสงฆ์ทั่วประเทศ ช่วยกันสืบสานวัฒนธรรมพุทธ เกี่ยวกับการรักษาศีล ๕ ประจำเดือน หมู่บ้านปลอดอบายมุข งดเหล้าเข้าพรรษา เป็นต้น เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เยาวชน ตระหนักถึงอนาคตของตนเองและลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไป โดยการตั้งกองทุนสืบสานวัฒนธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยพุทธธรรม เพื่อช่วยเหลือระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์หรือวัดกับวัด หรือชาวบ้านกับชาวบ้านให้พ้นความยากจนอย่างเป็นวัฒนธรรมถาวร

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่อไปนี้

๑) ควรนำผลการวิจัยในครั้งนี้นำไปศึกษาหาประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนในยุคปัจจุบัน

๒) ควรนำการศึกษาการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนจากการวิจัยนี้ ไปใช้ในองค์กรต่าง ๆ เพื่อเปรียบเทียบว่ามีประสิทธิภาพและผลดีแตกต่างกันหรือไม่ในชุมชนอื่น ๆ

๓) ควรศึกษาการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในภาคอื่น ๆ ว่าจะมีประสิทธิภาพต่างกันมากน้อยเพียงใด